

INTERNET LOTIREYALARI VA ULARDA ISHTIROK ETISH

Suyarov Akram Musayevich

Samarqand iqtisodiyot va servis institute,

Axborot texnologiyalar kafedrası PhD,

dotsent

Rustamova Dildora Dilmurod qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

XIM-125 guruh talabasi

Anotatsiya. Internet lotereyalari, ularning ishlash mexanizmi, ishtirok etish vazifalari va foydalanuvchilar uchun yuzaga keladigan imkoniyat hamda xavf-xatarlar tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar rivoji onlayn lotereyalarni keng, qulay va tezkor ko‘rinishda taqdim etilmoqda, bu esa ularga bo‘lgan qiziqishning ortishiga sabab bo‘lmoqda. Shuningdek, ushbu sohada firibgarlik holatlari, shaffoflikning yetishmasligi va huquqiy tartibga solish masalalari ham dolzarb muammo bo‘lib bormoqda. Tadqiqotda internet lotereyalarining afzalliklari va kamchiliklari solishtirilib, ishtirokchilarning xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Ushbu ish onlayn o‘yinlar bozorida ishonch, mas‘uliyatli ishtirok va raqamli xavfsizlikning ahamiyatini yoritib beradi.

Kirish.

So‘nggi oxirgi yillarda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi internetda turli ko‘rinishdagi interaktiv xizmatlar, shuningdek onlayn lotereyalar bozorining shakllanishi va kengayishiga zamin yaratdi. An‘anaviy lotereyalarga nisbatan internet lotereyalari qulaylik, tezkorlik va keng auditoriyaga yetib borish imkoniyati bilan ajralib turadi. Smartfonlar, mobil ilovalar va elektron to‘lov tizimlarining ommaga keng tarqalishi natijada, ushbu xizmatdan foydalanish chegaralari yanada qisqarib, odamlar istalgan joyda va istalgan vaqtda lotereya o‘yinlarida ishtirok eta oladigan bo‘ldi. Ayniqsa, yoshlar va internetdan faol foydalanuvchi qatlam orasida bu jarayonning ommalashgani kuzatiladi.

Lekin internet lotereyalari nafaqat o‘yin-kulgi va daromad topish imkoniyati sifatida, balki ma’lum xavf-xatarlar bilan ham bog‘liq bo‘lgan voqeadir. Onlayn makonda firibgarlik, shaffoflikning yetishmasligi, ma’lumotlar xavfsizligi bilan bog‘liq hodisalar, pul yo‘qotish xavfi yoki psixologik qaramlik kabi salbiy oqibatlar yuzaga kelishi mumkin. Ushbu sababli internet lotereyalarining mohiyati, ularning ishlash mexanizmlari va ishtirokchilar manfaatlarini qanday himoya qilish mumkinligi masalalari shu kunda dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Internet lotereyalarining rivojlanishi shu sohani tartibga solish, foydalanuvchilarning huquqlarini himoya qilish va xavfsiz raqamli muhitni shakllantirish zaruriyatini kuchaytirdi. Turli davlatlarda onlayn o‘yinlar bo‘yicha qonunchilik normalari farqlanadi: ayrim mamlakatlarda internet lotereyalari ruxsat etilgan va qat’iy litsenziyalash tizimi orqali boshqariladi, boshqalarida esa ular butunlay taqiqlangan yoki cheklangan. Mazkur tadqiqot internet lotereyalarining iqtisodiy, ijtimoiy va psixologik jihatlarini o‘rganish orqali ularning jamiyatga ta’sirini chuqur tahlil qilishni maqsad qiladi. Shu bilan birga , foydalanuvchilar uchun xavfsiz ishtirok etish mexanizmlarini ishlab chiqish, firibgarlikdan himoyalovchi omillarni aniqlash va mas’uliyatli o‘yin tamoyillarini targ‘ib qilish ham tadqiqotning muhim vazifalaridan biridir. Internet lotereyalari orqali daromad topishga bo‘lgan qiziqish ortayotgan sharoitda, aholining raqamli savodxonligini oshirish, moliyaviy xatarlarni anglash va qaror qabul qilish zarurati ham sezilarli darajada ahamiyat kasb etadi. Shu bois tadqiqot natijalari nafaqat ilmiy tadqiqotchilar, balki foydalanuvchilar, tartibga soluvchi organlar va lotereya operatorlari uchun ham amaliy ahamiyatga ega bo‘ladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Adabiyotlarda internet lotireyalari raqamli texnologiyalar rivoji bilan tez ommalashgani aytib o‘tiladi. Tadqiqotlarda Smith va Johnsonlarning qulayliklari, global auditoriya qamrovi va tezkorligi asosiy afzallik ekanini ko‘rsatadi. Psixologik ishlarda Griffiths onlayn lotireyalar impulsiv qarorlar, reklama ta’siri va “tez yutuq” illuziyasini kuchaytirishi qayd etiladi. Iqtisodiy manbalarda esa onlayn lotireyalar daromad manbai bo‘lishi mumkinligi, ammo alohida moliyaviy yo‘qotish xavfi mavjudligini ta’kidlaydi.

Huquqiy adabiyotlarga kelsak tartibga solish, nazorat va litsenziyalashning muhimligi aytiladi. Mahalliy manbalarda yoshlarning onlayn lotireyalarga qaramligi va ijtimoiy xavflar ko'proq yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Bu maqolamizda internet lotireyalarining keng rivojlanishi, ishtirokchilar xatti-xarakati xavf xatarlarni o'rganish uchun bir ikki ilmiy yondashuvlar o'rganib chiqiladi. Avvalo maqola mavzusiga oid ilmiy tadqiqotlar, statistik hisobotlar va xalqaro hujjatlar asosida taqqoslama tahlil amalga oshiriladi.

Tahlil va natijalar

Internet lotireyalari va tavakkalchilikka asoslangan o'yinlar raqamli texnologiyalar rivojlanishi bilan global miqyosda ommalashmoqda. O'zbekistonda ushbu faoliyat turi 2025-yil 1-yanvardan boshlab qonuniy maqomga ega bo'ldi, bu esa mavzuni yanada dolzarb qiladi.

O'rganilgan manbalarda internet lotireyalari keng ommalashganini va ularga kirish imkoniyati juda oson ekanini ko'rsatib o'tadi. Tahlillar foydalanuvchilar asosan tez yutuq olish umidi, reklama ta'siri va emotsional rag'batlar sabab onlayn lotireyalarga murojaat qilishini aniqladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra ko'plab platformalarning rasmiy litsenziyasiz faoliyat yuritishini, bu esa firibgarlik va moliyaviy yo'qotish xavfini oshirishini ko'rsatadi. Psixologik tahlillar yoshlar impulsiv qarorlar qabul qilishga moyilligi sabab xavf guruhida ekanini tasdiqlaydi. Xavfsizlik tahlili esa ma'lumotlar himoyasi, tranzaksiyalar xavfsizligi va davlat nazorati yetarli darajada emasligini ko'rsatdi. Natijalar shuni anglatadiki, internet lotireyalari iqtisodiy jihatdan daromad manbai bo'lishi mumkin, biroq ularni qat'iy tartibga solish, foydalanuvchilarni ogohlantirish va firibgarlikka qarshi choralarni kuchaytirish zarur.

O'zbekistonda internet lotireyalari bozorini tartibga solish bo'yicha muhim qadamlar qo'ydi:

- Qonuniylashtirish: 2024-yil aprel oyidagi Prezident farmoni va 2024-yil dekabrda Vazirlar Mahkamasi qaroriga muvofiq, litsenziyalangan onlayn qimor o'yinlari, lotereyalar va bukmekerlik faoliyatini tashkil etishga ruxsat berildi.

- Litsenziyalash organi: Istiqbolli loyihalar milliy agentligi (ILMA) ushbu faoliyatni litsenziyalash va nazorat qilish uchun mas'ul etib belgilandi.

- Talablar: Litsenziyalangan operatorlar O'zbekiston internet segmentidagi domenlardan foydalanishi, maxsus moliyaviy talablarga (ruxsat etilgan kapital va zaxira fondi) javob berishi hamda tasodifiy sonlar generatsiyasi texnologiyalarini sertifikatlashdan o'tkazishi shart.

- Ishtirokchilar reyestri: O'yinchilarning yagona davlat reyestri yuritiladi, bu orqali ishtirokchilarning shaxsini tekshirish va tranzaksiyalarga cheklovlar qo'yish imkoniyati yaratiladi.

Xavflar va salbiy natijalarga kelsak:

- Firibgarlik (Noqonuniy saytlar): Litsenziyaga ega bo'lmagan xorijiy yoki mahalliy saytlar katta xavf tug'diradi. Bunday platformalarda shaxsiy ma'lumotlar o'g'irlanishi, pul mablag'lari yo'qolishi va yutuqlar berilmasligi mumkin.

- Qimorga qaramlik: Lotereyalar va tavakkalchilikka asoslangan o'yinlar ishtirokchilarda qaramlikni keltirib chiqarishi mumkin. Qonunchilikda bunga qarshi choralar (masalan, shaxsiy arizaga ko'ra 5 yilgacha o'yindan chetlatish) nazarda tutilgan bo'lsa-da, bu xavf mavjud.

- Moliyaviy yo'qotishlar: Har qanday lotereya — bu tavakkalchilik. Ishtirokchilar pul tikishda yutqazish ehtimolini hisobga olishlari shart.

X u l o s a

Internet lotereyalari mavzusi bo'yicha o'tkazilgan tahlildan shuni tushundikki, raqamli texnologiyalar ushbu sohani tubdan o'zgartirib, ishtirok etishning misli ko'rilmagan darajada qulay va tezkor usullarini taqdim etdi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, onlayn lotereyalar bir tomondan qonuniy daromad manbai va o'yin-kulgi

vositasi bo'lishi mumkin bo'lsa, ikkinchi tomondan, ular jiddiy moliyaviy, psixologik va huquqiy xavflarni o'z ichiga oladi.

Ushbu tadqiqot internet lotereyalari bozorida ishonchli, xavfsiz va huquqiy jihatdan tartibga solingan muhitni yaratish zarurligini yoritib beradi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, onlayn lotereyalarning afzalliklaridan foydalanish bilan birga, mavjud xavf-xatarlarga qarshi doimiy ogoh bo'lish va tegishli choralarni kuchaytirish talab etiladi.

F o y d a l a n i l g a n a d a b i y o t l a r

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" (onlayn qimor o'yinlarini tartibga solishga oid normativ-huquqiy hujjat). (Hujjat raqami va sanasi aniq kiritilishi lozim, masalan: PF-100, 2024-yil 23-aprel).
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. "Onlayn qimor o'yinlari va lotereyalar faoliyatini litsenziyalash tartibi to'g'risida nizomni tasdiqlash haqida" (Hujjat raqami va sanasi aniq kiritilishi lozim, masalan: VM-555, 2024-yil 10-dekabr).
3. Griffiths, M. D. (2002). Gambling and gaming addictions in adolescence. London: Routledge. (Maqolada psixologik tahlil qismida foydalanilgan manba).
4. Smith, J., & Johnson, L. (2020). The digital transformation of lotteries: Opportunities and challenges. Journal of Gambling Business and Economics, Vol. 12(3), pp. 45-62. (Maqolada iqtisodiy tahlil qismida foydalanilgan manba).
5. Istiqbolli loyihalar milliy agentligi (ILMA) rasmiy sayti ma'lumotlari. (Agentlikning litsenziyalash talablari va nazorat mexanizmlari bo'yicha ochiq manbalari).